

KULTURLANDSKABET FØR 1800

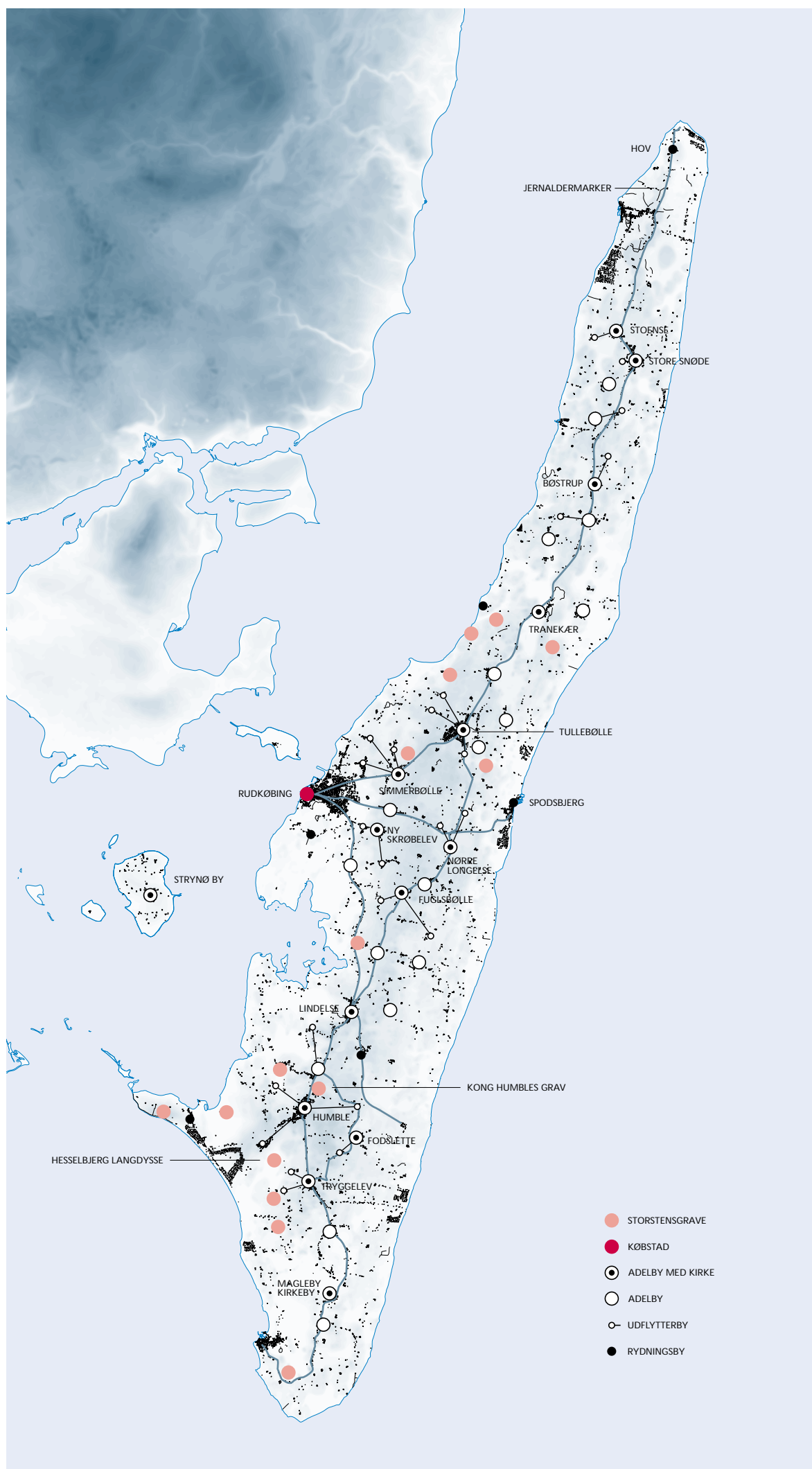
Mennesker har udnyttet Langelands rigdom af naturressourcer gennem årtusinder. Klimaet har været gunstigt, jorden frugtbar, og de vekslende naturtyper og det omgivende hav tilbød gode muligheder for jagt og fiskeri. Den konkrete udnyttelse ændrede sig gennem tiden, men øsituationen har altid sat et afgørende præg på kulturlandskabet.

Langeland rummer en af landets store koncentrationer af stengrave fra den tidlige bondestenalder, fx Kong Humbles grav umiddelbart nord for Humble kirke eller Hesselbjerg Langdysse umiddelbart syd for landsbyen Hesselbjerg. Stengravene stammer fra perioden ca. 3.600 til 3.200 før Kristus. Rester af jernalderbondens marker ses i skovene Østre og Vestre Stigehave umiddelbart nord for Lohals. Her angiver lave volde og terrasser, hvor marker og skel fandtes. Andre synlige rester vidner mere indirekte om denne tid - naturlige skel i landskabet, der har fungeret som ejerlaugsgrænser, eller landsbyer som har bevaret deres navne fra jernalderen.

Forud for den nordiske middelalder gik en periode med befolkningsmæssig og økonomisk vækst. Væksten kan spores overalt i Vesteuropa fra 600-700-årene og tilskrives gerne fraværet af visse epidemiske sygdomme. I Nordfrankrig, Flandern og Sachsen udvikledes forudsætningerne for en fælles-europæisk kultur, som byggede på en kristen enhedskirke, et overlegent krigsvæsen, udvikling af agerbruget og indførelse af markedsøkonomi. Denne fælleskultur udbredtes i perioden ca. 900-1350 over det meste af Europa.

Omkring år 1000 blev magtforholdene i Danmark stabiliseret. Den kristne kirke etablerede sig, og der indtraf en periode med kulturel og samfundsmæssig tilpasning til europæiske forhold. Moderniseringen åbnede for en kraftig økonomisk vækst frem til 1200-årenes slutning. Ved midten af 1300-årene blev Europa ramt af pest, der i de følgende knap 400 år virkede som en effektiv bremse på befolkningstilvæksten. I 1700-årene trak pesten sig bort fra Vesteuropa, og der indtrådte igen en periode med befolkningsvækst og modernisering af samfundet med økonomiske og sociale reformer. De moderne tider, som vi lever i, har deres afsæt her.

Ved middelalderens begyndelse flyttede de eksisterende landsbyer til egnede steder for det nye, intensive agerbrug, der var baseret på sædskifte og brug af hjulploven som nyt markredskab. Fra disse moder- eller adelbyer udskiltes et stort antal udflytterlandsbyer.

Kortet viser bondestenalderens storstensgrave, jernalderbondens marker og middelalderens byer og veje.

I perioden ca. 1000-1300 blev antallet af landsbyer på Langeland næsten tredoblet. Hovedparten findes stadig. De ligger næsten alle langs midten af øen, som var bedst egnet til agerbrug. Senere opstod kun få nye landsbyer i uudnyttede lakuner i landskabet som overdrev og skove, fx Ristinge, Kragholm og Hennesved, eller på ubeboede øer som fx Strynø. Fiskeri vedblev i hele perioden at være et væsentligt led i fødevarerforsyningen.

Landbrugets vækst åbnede mulighed for, at der i slutningen af 1100-årene kunne grundlægges en handelskøbstad på Langeland. Rudkøbings beliggenhed er typisk for denne gruppe af middelalderlige købstæder. De findes altid ved midten af det størst mulige opland, så flest mulige fik den korteste vej at tilbagelægge. Men også med adgang til havet af hensyn til købmændenes skibstransporter.

Den intensive landbrugsdrift gjorde landskabet mere åbent end tidligere. Færdslen voksede og samlede sig i faste veje mellem landsbyerne og købstaden.

De følgende ca. 600 år, frem til 1700-årene, gennemløb samfundet ingen grundlæggende forandringer. Landbrugets driftsformer ændredes ikke, og de økonomiske og sociale relationer forblev i hovedsagen de samme. Fra 1300-årene og især gennem 1400-årene begyndte herremænd imidlertid at udskille deres enemærker og flytte ud fra landsbyerne til steder i det åbne land med eng og skov.

På trods af hovedgårdenes udflytning forblev det langelske kulturlandskab i hovedsagen stabilt. Landsbyer og købstad blev liggende, hvor de oprindeligt blev anlagt, og det overordnede vejnet mellem dem forblev stort set intakt. Rudkøbings middelalderlige byplan er fortsat velbevaret, og administrative grænser i form af herreder, sogne og grænser mellem ejerlaug fortæller overalt om det gamle samfund.

Landsbyerne har i mindre omfang end Rudkøbing bevaret deres oprindelige bebyggelsesstruktur. Det skyldes først og fremmest jordens udskiftning omkring år 1800 og gårdenes efterfølgende udflytning. Men byplanen er som regel bevaret. På markerne er sporene efter middelalderens driftsfællesskab så godt som udviskede. Hovedgårdenes gamle kulturlandskaber fremstår imidlertid stadig let genkendelige med deres udbredte marker, enge og skove, og de karakteristiske hovedbygninger med tilknyttede voldsteder, alléer, haver og parker.

Af stående bygninger er kirkerne og Tranekær Slot de eneste fra middelalderen. Af verdslige bygninger opført før 1800 findes enkelte andre hovedgårde - Søvertorp, Hjortholm og Brølkøkke - samt bindingsværkshuse i Rudkøbing og på landet.

Lave volde og terrasser i skovene på Hov angiver jernalderbondens marker. Som her i Vestre Stigehave.

De romanske stenhuggere har på flere af Langelands kirker efterladt sig kraftfulde og livlige relieffer. Fisken her ses på Snøde kirkes sydside.

Søvertorps barokke hovedhus fra 1600-årene er med sit valmede tag og store frontkvist et smukt eksempel på Langelands ældste bindingsværk.

Hesselbjerg Langdysse er en af de markante storstensgrave fra den tidlige bondestenalder.

Fodslette er en af Langelands gamle adelbyer. Kirketårnet hæver sig 'stumt' over den foranliggende skolebygning.